

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.2.10>

SOOME-UGRI KEELTE UURIMISE MINEVIKUST JA TÄNAPÄEVAST

Ungari, soome, vene ja ka eesti keeleteadlased, nagu F. J. Wiedemann, M. Veske ja N. Anderson tegid juba möödunud sajandil ära suure töö soome-ugri keelkonna üksikute keelte ning üldiste probleemide ajaloo selgitamisel. Aines-tikku soome-ugri keelte kohta oli hakatud hoolega koguma isegi juba XVIII sajandil. Et peaaegu kõik soome-ugri keeli kõnelevad rahvad asusid tollal Venemaa piirides, siis on arusaadav, et XVIII sajandil ja ka XIX sajandi alguses oli just Venemaa sellealase keeleainestiku kogumisel esikohal. Peterburi Teaduste Akadeemia ja Vene Geograafia Seltsi ainelisel toetusel sooritasid A. J. Sjögren ja M. Castrén ulatuslikke uurimisreise soome-ugri keeli kõnelevate rahvaste juurde. Nende poolt kogutud lingvistiline, folkloristlik ja etnograafiline aineistik ning selle aineistiku põhjal valminud teosed on pannud kindla aluse soome-ugri keelte tundmisele. Soome-ugri keelkond on aga sedavõrd ulatuslik ning keeled omavahel niivõrd erinevad, et senini on suudetud vägagi vähe korda saata niihästi üksikute keelte igakülgsel kirjeldamisel kui ka kogu keelkonna ajaloo uurimisel.

Soome-ugri keelte harrastus on kandunud üsna varakult ka praeguse Eesti NSV alale. Tartu Ülikoolis 1803. aastal loodud eesti ja soome keele lektoraat oli esimene soome-ugri keelte õppekoht ülikoolides.

Kaasani ülikooli soome-ugri keelte õppetool, millele 1886. aastal asus M. Veske, oli esimene, kus käsitleti kogu keelkonda. Hiljem aga langes tsaari-Venemaal soome-ugri keelte harrastus tugevasti ning esikohale tõusid sel alal Soome ja Ungari. Olukord muutus pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Soome-ugri keelte kateeder toodi Kaasanist üle Leningradi, kus D. Bubrichi juhatusel arenes õige tõhus pedagoogiline ja uurimislük tegevus. Asjaomaseid keeli uurivad ja õpetavad asutused loodi ka Sõktõvkaris, Iževskis, Joškar-Olas ja Saranskis. Tõhusalt alanud uurimistegevust halvas aga 30-ndatel aastatel marrism. Liiatigi suri marrismi hegemoonia lõpuperioodil D. Bubrich, kes oli alati olnud ajaloolis-võrdleva keeleteaduse pool-daja. Marrismi mõjul kujunes NSV Liidus soome-ugri keeleteadus vaid deskriptiivseks keelefaktide kirjelduseks. Alles pärast seda,

kui Moskvas NSV Liidu Teaduste Akadeemia Keeleteaduse Instituudis loodi soome-ugri keelte uurimise rühm, on selle raamides hakatud taas uurima soome-ugri keelte ajalugu, keelte omavahelisi suhteid ning suhteid teiste keelkondade keeltega. Tartu Riiklik Ülikool oli mõnd aega ainsaks keskuseks, kus õpetati ja uuriti soome-ugri keeli ajaloolis-võrdleva meetodi abil. Ülikoolis oli aga uurimistegevus suhteliselt piiratud, sest siin on esikohal ikkagi pedagoogilised ülesanded.

Et Moskvas olev Keeleteaduse Insti-tuudi soome-ugri keelte uurimise rühm oli oma tähelepanu pööranud kõigepealt meie seisukohast kaugematele sugulaskeeltele, jäid läänemere keeled ja neile lähedase-mad sugulaskeeled rühma uurimiskavast välja. Seepärast oli oluline vajadus niisuguse keskuse järele, kus esikohal oleks olnud läänemere keelte igakülgne uuri-mine. Sellise keskuse loomiseks oli eeldusi Eesti NSV-s, kus viimaste aastate jooksul oli kasvanud noort teadlaste kaadrit, kus oli juba keeleuurimise traditsioone ja kus mõningal määral oli olemas ka selleala-seid ainekogusid.

Käesoleva aasta 16. veebruaril loodigi Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi koosseisus soome-ugri keelte sektor.

Välja arvatud eesti ja soome keel, millega tegelevad teised teaduslikud uuri-misasutused, on uue sektori ülesandeks kõikide teiste läänemere keelte, s. o. liivi, vadja, mari, karjala ja vepsa keele igakülgne uurimine. Et läänemere keelte vanemat ajalugu saab üksnes siis tõhusalt jälgida, kui seda tehakse seoses mordva keelte ja lapi keele uurimisega, on needki keeled võetud sektori otsesse töökavva.

Sektori esimeseks suurülesandeks on vadja keele sõnaraamatu koostamine. Olgu märgitud, et vadja keelt kõneleb täna-päeval kõigest paarkümmend inimest. Selle keele sõnavara kohta aga pole veel olemas täielikku ülevaadet. Vadja keele sõnavara teadusele säilitamine on äärmiselt oluline ka eesti keele seisukohast, sest ta on meie kõige lähem sugulaskeel. Kuni see võimalik on, tuleb vadja keele sõnavara täieliku kirjapaneku kõrval uurida seda keelt ka grammatiliselt ja fonetiliselt. Tähtsaks ülesandeks on niihästi vajakeelsete kui ka teiste läänemerekeelsete kõnede magne-tofonilindile võtmine.

Isuri keel on veel üsna elav. Et aga seda keelt on uuritud vähem kui teisi läänemere keeli, siis tuleb ka sel alal veel väga palju ära teha. On tarvis koguda sõnavara ja jälgida keele foneetikat ning grammatilist ehitust. Erilist huvi pakuvad isuri keele vanad ning pikaajalised suhted eesti keelega.

Liivigi keel on hääbumas ning teda tuleb tulevastele uurijatele samuti säilitada nagu vadjja keelt.

Karjala ja vepsa keel oma paljude murretega, mida tuntakse üksnes pealis-kandselt, ootavad põhjalikumat käsitlemist.

Alles siis, kui me mainitud läänemere keelte kohta omame täielikke ülevaateid, on võimalik lahendada paljusid probleeme läänemereelaste kaugema ajaloo alalt. Alles siis on võimalik kindlaks teha, millised

suhted on läänemereelaste eesisadel olnud oma baltlastest, slaavlastest ja germaanlastest naabritega.

Lapi keele uurimine peab esialgu jääma vaid tulevikuülesandeks. Mordva keelte uurimisele on aga sektor asunud otsekohe. Sektori vanem teaduslik töötaja filoloogiateaduste kandidaat V. Hallap viib lõpule juba alustatud ersa ja mekša keele uurimise. Ka tulevikus kujuneks tema peamiseks ülesandeks läänemere ja mordva keelte omavaheliste suhete uurimine. Teistest sektoritest ületulnud nooremad teaduslikud kaastöötajad viivad samuti lõpule oma uurimised läänemere keelte morfoloogia ja süntaksi alalt, et hiljem ühiselt asuda vadjja sõnaraamatu koostamisele.

P. Ariste

ARHEOLOOGIA- JA ETNOGRAAFIA-ALANE SESSIOON MOSKVAS

25.—30. märtsini toimus Moskvas Nõukogude Liidu Teaduste Akadeemia Ajaloo Osakonna sessioon koos Materiaalse Kultuuri Ajaloo Instituudi ja Etnograafia Instituudi teadusliku nõukogu pleenumiga, mis oli pühendatud 1956. a. arheoloogilise ja etnograafilise uurimistöö tulemustele.

Suurt huvi äratasid sessioonil soomeugri ja balti rahvaste varasemale ajaloole pühendatud ettekanded. A. Smirnov käsitles mõningaid vaieldavaid küsimusi soomeugri arheoloogiast, peatudes eriti Ananjino, Pjanobori, Djakovo ja Gorodetsi kultuuri etnilise kuuluvuse probleemil. ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogia sektori juhataja prof. H. Moora esines ettekandega „Balti hõimude kujunemise ajaloost“, milles tehti katset valgustada balti rahvaste kujunemislugu arheoloogia ja kohanimede uurimise seniste tulemuste najal, arvestades samuti etnograafia ja antropoloogia saavutusi. Ettekanne kutsus esile elavaid sõnavõtte. Otsustati NSVL Teaduste Akadeemia Balti ühendatud kompleksse ekspeditsiooni ja slaavi ekspeditsiooni koostöös pühendada edaspidi senisest hoopis rohkem tähelepanu balti rahvaste oletatava varasema asuala vanade etniliste suhete selgitamisele.

Rida ettekandeid ühistel istungitel ja sektiioonides tutvustas peamiselt 1956. aastal Baltimaades ja neile lähedastel teiste liiduvabariikide aladel teostatud arheoloogilisi ja etnograafilisi uurimistöid. S. Tarakanova ja L. Terentjeva ühine ettekanne käsitles Balti ekspeditsiooni töö

tulemusi mõlema nimetatud teaduse valdkonnas. A. Artsihhovski, B. Koltšin jt. rääkisid Novgorodis teostatavast kaevamistest, mis iga aastaga järjest enam pakuvad võimalusi kõige mitmekesisemateks ajaloolisteks järeldusteks, samuti vene arheoloogilise materjali täpseks dateerimiseks. V. Milius tutvustas taluehitiste uurimise seniseid saavutusi Leedu NSV-s.

ENSV TA Ajaloo Instituudi teaduslik töötaja K. Mark andis ülevaate tema poolt Mordva ekspeditsiooni koosseisus teostatud mordvalaste antropoloogilise uurimise tulemustest.

Sessioonil oli võimalik tutvuda ka valmiva vene ajaloolis-etnograafilise atlase materjalidega, mille alusel O. Gantskaja ja G. Maslova analüüsisid vene talurahva elamuid ja rõivastust XIX saj. ja XX saj. algult. Otsustati asuda eeltööde tegemisele Baltimaade etnograafilise atlase koostamiseks, milleks moodustati vastav komisjon Balti vabariikide etnograafiliste uurimisasutuste esindajatest.

Edasise töö planeerimise osas esitas B. Rõbakov hiiglasliku, kogu Nõukogude Liidu arheoloogiliste materjalide publikseerimise kava. Materjalid kavatakse avaldada kõigi nõukogude arheoloogiliste asutuste koostöös 15 aasta jooksul ühise seeriana pealkirja all „Корпус археологических источников СССР“, kokku umbes 300 köites (kuni 3000 trükipoognat).

Sessioonist võttis külalistenäna osa ka mitmeid rahvademokraatia maade teadlasi.

A. Viires